Illés György

Az Új Írás törzsasztalánál

Iskola után gyakran benéztem a Szt. István körúti Berlin étterembe, mert ott volt az Új Írás törzsasztala. Ha zsebpénz kellett, vagy valamire szükségem volt, apámat mindig megtaláltam. Sokszor megtörtént, mert a közelben laktunk, a Visegrádi utca elején.

Bent az éttermi vagy a kávéházi részben, szép időben pedig a kerthelységben ültek az írók, költők, szerkesztők, irodalomtörténészek: Vas István, Váci Mihály, Nagy László, Zelk Zoltán, Juhász Ferenc, Sánta Ferenc, Kamondy László, Pándi Pál, Bodnár György.

Sok érdekes és értékes órát töltöttem el köztük a hatvanas évek elején.

Naponta tűnődtek-töprengtek az élet dolgain, az irodalom, a művészetek sanyarú sorsán. Gyakran baráti vitákba bonyolódtak a frissen megjelent, vagy még csak készülő, vagy tervezett művekről. Pályakezdő fiatalok is nemegyszer csatlakoztak hozzájuk, köztük ifjú poéták. Ágh István – Nagy László öccse –, bátyjától eltérő hangvételű verseivel, Buda Ferenc, aki akkoriban fejezte be első kötetét (*Füvek példája*), Király Zoltán, a későbbi bolgár műfordító és még mások.

Szécsi Margit – Nagy László felesége – többnyire váratlanul toppant be és ült le az írók közé. Figyelmesen hallgatott, időnként megszólalt, majd szinte észrevétlenül távozott, és tűnt el a körút forgatagában.

Gyakran eljött anyám is, akit sürgős telefonhívással apám ragadott ki olykor a Honvéd utcai *Pedagógiai Könyvtárból*. Sokszor neki kellett a számlákat részben vagy egészben kifizetnie. Ekkorra már leginkább csak hárman darvadoztak a társaságból. Nagy László, Juhász Ferenc és apám, aki az 1961 márciusában indult irodalmi és kritikai folyóirat, az Új Írás főszerkesztője volt ezekben az években.

– Itt a cinkemadár! – örvendezett Nagy László, amikor anyám megérkezett, és leült az asztalukhoz. Gyakran nevezte és szólította így a kedvenc játéka alapján, amellyel itt állt elő egyszer a társaságban. Akkor többen voltak együtt.

– Egy-egy állathoz lehet hasonlítani mindenkit, és hogy melyikhez, az sok mindent elárul róla, mert jellemző rá – jelentette ki a költő, és mindjárt meg is kérdezte:

– Kivel kezdhetem?

Kíváncsian járatta körül a tekintetét. Szemöldökét közben kérdően fel-felhúzta. Hirtelen csönd lett. Kezdett is már nyomasztóvá válni a hallgatás, amikor anyám halkan megszólalt:

– Én melyik állathoz hasonlítok? Őszintén megmondhatja!

A költő egy-két percig komolyan, szúrós szemmel, vizsgálódva nézett rá, aztán egyszer csak elmosolyodott:

– A cinkemadárhoz!

– Laci! Nem is hiszi, hogy most mennyire meg vagyok tisztelve… – válaszolt anyám elérzékenyülve. – Köszönöm! – fűzte hozzá.

– No látjátok, nem olyan veszedelmes játék ez… – mondta Nagy László biztatóan és elégedetten. – Ki akarja folytatni? Tessék, tessék! Lehet jelentkezni bátran – szólította fel a jelenlévőket, már-már noszogatva őket. Hiába! Nem akadt senki más, aki megkockáztatta volna, hogy a költő valamilyen állathoz hasonlítsa.

– Könnyű neked, Laci – szólalt meg Zelk Zoltán. – Te tegeződsz növénnyel, madárral!

– Az semmi! – vágta rá Nagy László. – Amikor testi-lelki kínok gyötörnek, úgy vonítok, mint a kutyák. A halál meg lovak képében rémlik fel előttem, mintha gyászbóbitás, bársonypofájú, herélt lovak hajolnának le rám, amikor a betegágyban fekszem.

Egyébként nagyon ritkán beszélt gyötrelmeiről. Férfias daccal és konok büszkeséggel titkolta őket. A Berlin étterem törzsasztalánál soha nem hallottam panaszkodni, egyetlen egyszer sem. Anyámnak viszont többször is vallott kínzó fizikai – főként a lábát tépő-szaggató – fájdalmairól, amikor Szigligeten, az alkotóháznak az arborétumra néző teraszán időnként hosszan elbeszélgettek. Ez azonban már jóval később történt, a hetvenes évek második felében. Ekkor nevezte őt utoljára cinkemadárnak.

Egy alkalommal – valamikor 1963 vagy 1964 tavaszán – arról folyt a vita, hogy miben különbözik és mennyiben lehet más a férfi és a nő szerelmi élménye? Vajon képes-e hitelesen kifejezni a költő a másik nem érzéseit, fizikai érzékeléseit és lelki folyamatait? Szóba kerültek érdekes kísérletek, például Weöres Sándor *Xénia* című verse, melynek idézték is az első sorait:

Nő voltam s uramat kényes testemre fogadtam / mint érzékeny húros hangszer a mesteri játszót… Egyszer csak valaki megállt mögöttem, s jobb vállamra tette a kezét. Hátranéztem, s Nagy Lászlót pillantottam meg. Észre se vettem, hogy felkelt a helyéről.

– Tudtad, hogy évekig szerkesztettem a Kisdobost? – kérdezte, majd közelebb hajolva, szinte a fülembe súgta: – Ráérsz még olyan sületlenségekkel foglalkozni, mint a felnőttek…

Akkoriban ide húzódott be apám, ha új vagy készülő művek elolvasását – és természetesen közlését – várták tőle. A *Nirvána Night Club* ez idő tájt még közvetlenül a Berlin éttermem kerthelyiségéből nyílt, s nappal itt csendes, nyugalmas környezetre talált. Egy-két szimpla fekete meg néhány pohárka Hubertus mellett kerültek elé a kéziratok. Rejtett irodalmi műhelye volt ez.

Ahogyan visszaemlékezéseiben meg is írta, itt olvasta el kéziratban Juhász Ferenc *Babonák napja, csütörtök: amikor a legnehezebb* című költeményét, e drámai feszültségeket sűrítő mitologikus vallomást a szerelemről és a hazáról, az életről és a halálról (amelyet aztán közölt is az Új Írásban), továbbá a költő készülő *Harc a fehér báránnyal* kötetének (1965) számos más darabját. Köztük volt a nagy vihart támasztó *József Attila sírja* is. Itt mutatta meg Sánta Ferenc *Isten a szekéren* című balladisztikus novelláját, válogatott elbeszéléseit tartalmazó későbbi kötetének címadó írását. Itt tette apám elé Vas István a római utazás nyomán született verseit – *Etruszk szarkofág, Folytatás, Római ars poetica* –, azzal a megjegyzéssel, hogy kísérletezik. Megpróbálja „beoltani" az arab makámával a nyugati prózaverset. A fiatalon és tragikusan elhunyt Kamondy László legjobb drámáját, a *Vád és varázslat*ot is itt olvasta apám, jóval azelőtt, hogy bemutatták a Madách Kamara Színházban, Domján Edittel és Avar Istvánnal a főszerepekben. Közre is adta a teljes szöveget az *Új Írás* 1963. márciusi és áprilisi számában az író műhelyvallomásával együtt.

Előfordult az is, hogy kívülről mondta el egy-egy költő – a krémszínű kerek, vagy ovális, műanyag borítású asztalkák mellett ülve – valamelyik újabb vagy még teljesen be sem fejezett versét. Nem titkolt izgalommal, olykor elrévülten, máskor a beavatás ünnepélyességével és áhítatával. Különösen Zelk Zoltán kedvelte új műveinek effajta szóbeli bemutatását. Szinte ma is hallom – tisztán és megindítóan –, ahogy a *Tizennégy sor, Az ifjaké a szó, a Dorisici alkony, a Józsefvárosi hajnal* című verseit mondta el bársonyos és mégis a szív mélyéig ható hangon…

Egyik nap láttam, amikor Nagy László adta át apámnak a magával hozott kéziratait. Olvasni is kezdtem mindjárt a legfelülre tett verset. Már a címe is meghökkentett: *Irtsák ki a délibábot* – ez állt a hosszú verssorokat egy tömbbe tömörítő, tagolatlan szöveg fölött. Érdekes, izgalmas, kísérletező vers… – tűnődtem-töprengtem –, de mit szólnak majd hozzá az olvasók? Talán már a Dorottya utcai *Új Írás* szerkesztőségben is akad,

aki megbotránkozik rajta. Túl sokáig hajolhattam a vers fölé, mert Nagy László aggódva, egy kissé idegesen szólalt meg:

– Eszedbe ne jusson, hogy elemezd ezt a verset. Főleg úgy, ahogy az iskolában csináljátok!

Nagy Lászlónak számos verse jelent meg az Új Írásban, amíg apám a folyóiratot szerkesztette. Ezekben az években – egy-két kivételtől eltekintve – szinte csak itt publikált. Több műfordítása is napvilágot látott. Apám itt, a Berlinben olvasta el *García Lorca tizennyolc cigányrománcát*, amikor Nagy László elkészült a fordításukkal. Ötöt választott ki közlésre, és megkérte a költőt, hogy írjon hozzá műhelyvallomást. Így született meg ismert esszéje, a *Kis krónika a fordításról*, melyben először foglalkozik a „duendé"-vel, mint a költészet, a művészet lényegével, és kijelenti, hogy bízik saját duendéjében.

Kicsit később, talán 1964 tavasza lehetett. Nagy László váratlanul megjelent a Berlinben. Izgatottan fordult az apámhoz:

– Mondd, hogy lehetne egy nagyobb összeget keresni, de úgy, hogy ne kelljen dolgozni érte, vagy csak keveset? Ezen töröm a fejem, mert nagyon nyomasztanak a gondok. Te talán tudsz valamit segíteni.

– Nem vagyok gazdasági zseni – felelte apám –, de azért azt hiszem volna számodra egy jó ötletem. Mit szólnál hozzá, ha a Szépirodalmi megjelentetné összegyűjtött verseidet? Ha nincs ellenedre, akkor beszélek Illés Endrével, úgyis készülök a New Yorkba. Holnap gyere vissza!

– Nagyszerű! – kiáltott Nagy László. – De akkor még azt is kérdezd meg, hogy illusztrálhatja-e Kondor Béla. Ő csinálhatná a borítót és a kötéstervet is. Menj fel! Holnap várlak a Berlinben.

Másnap legelsőnek érkezett Nagy László, s reménykedve nézte a forgóajtót.

– Illés Endrének tetszik az ötlet – toppant be apám. – Azt hiszem, hogy láss munkához, rövidesen megkapod a szerződést. Szólnak Kondor Bélának is, de te is beszélj vele.

Így született meg az *Arccal a tengernek* című gyűjteményes kötet (1966) Kondor Béla illusztrációival. Ő is tervezte a könyvet, amely 1972-ben új kiadásban is megjelent, de ekkor már a Kondor-i illusztrációk nélkül.

Apám meg úgy ült évekig a Berlinben, mint Szent Sebestyén. Mosolyogva tűrte a rá záporozó és testébe fúródó nyilakat.

A fiatal költők és írók bizalommal hozták kéziratait. Néhányan közülük közelebbről is látták – vagy megsejtették – apám súlyos gondjait, és a maguk módján segíteni akartak.

– Ne hagyd magad! Üss oda te is! Húzz be egy jókorát! – biztatta Gerelyes Endre, amikor átnyújtotta új novelláját. Az egykori lelkes ökölvívó, mintha apám edzőjének csapott volna fel, aki nemcsak a verejtékét törölgeti a furcsa mérkőzés szüneteiben, hanem hasznos taktikai tanácsokkal is igyekszik ellátni.

Betoppant kissé kapatosan Galambos Lajos. Keményen szorította apám kezét. – Mögötted állunk! Nem kell semmitől félned… – Majd váratlanul és barátian akkorát csapott apám vállára, hogy kis híján a földre rogyott. Ő pedig mit sem sejtve, fejedelmi mozdulattal nyomta apám kezébe új elbeszéléseinek vaskos kötegét.

Szakonyi Károly szelíd mosolyával bátorított és biztatott, s eközben szinte észrevétlenül tette le novelláját a Berlin törzsasztalára. Holott figyelmét ekkor már inkább a dráma, a színház kötötte le, mint az epika.

Csurka István egyenesen Visegrádról hozta el *Miért rosszak a magyar filmek?* című ironikus-szatirikus írását, miután az előző számokban már másik két sikeres társadalomkritikai elbeszélése, az *Egy fogadó lelkivilága* és *A rádiótól vagyunk* is megjelent. Amikor beugrott a Berlinbe, csak ennyit mondott jelentőségteljesen:

– Lajos gratulálok! Osváti légkör uralkodik az *Új Írás* szerkesztőségében!

Ebben az időben egymás után kapta a jobbnál jobb kéziratokat. Galgóczi Erzsébet is hozott például egy kitűnő novellát, a *Mínusz*t. Pedig eddig nem adott egy sort sem az Új Írásnak.

A már régóta hallgató Kormos Istvánt Juhász Ferenc hozta el a Berlinbe. Kormos kilenc gin-fizz megivása után elővette táskájából és odaadta apámnak *Vonszolnak piros delfinek* című gyönyörű versét. Kértek tőle mást is, de több kéziratot nem adott. Miközben apám fáradhatatlanul agitálta, egyszer csak odajött a törzsasztalhoz B. Nagy László.

– A helyedben én nem tárgyalnék meg iszogatnék ilyen nyugodtan – jelentette ki minden átmenet nélkül. – A helyedben inkább a védekezésre készülnék föl. Sürgősen!

– Nem értem, mire célzol – hökkent meg apám.

– Majd megérted. Én nem mondok-mondhatok… többet!

Kissé már mámoros volt. Leguggolt elénk, és onnan, a földközelből nézett apámra vizsgálódva és aggódva, miközben a fejét jobbra-balra ingatta. Ma is látom egyre szorongóbb, riadtabb tekintetét.

– Mi az? – kérdezte apám. – Fölcsaptál kuvikmadárnak?

– Te csak ne gúnyolódj! Még eszedbe jut, amit mondtam! – Ezzel hirtelen felállt és imbolyogva elindult az ajtó felé. De még visszaszólt:

– Rövidesen viszek neked egy cikket Fábry Zoltánról.

Egyik este Kolozsvári Grandpierre Emil részletesen kifejtette az általa felfedezett HHH-törvényt, ami annyit tesz, hogy „Hülye Hülyét Hoz". Mármint a hivatalokba, a vezető stallumokba, hogy a már ott lévők biztonságban érezzék magukat, és senki ne legyen a közelükben, aki ki tudná fúrni őket. Koncepcióját néhány nap múlva továbbfejlesztette. Akkor már úgy vélte, hogy az a helyes formula: „Hülye Hülyébbet Hoz". Egyébként *A bűvös kaptafa* című szatirikus regényének folytatásán dolgozott éppen, s benne kulturális életünk és intézményeink visszásságait állította pellengérre.

Még egy emlékezetes beszólására emlékszem. Amikor Váci Mihály a szocialista realizmus jelentőségét boncolgatta, Kolozsvári megjegyezte: egyre gyanúsabb nekem, hogy ez a mi drága jó szocialista realizmusunk ugyanolyan „politikai növény", mint a hazai gyapot volt néhány évig, meg a gumipitypang. Az igen tisztelt filoszok, kritikusok, irodalomtörténészek persze ahelyett, hogy ezzel foglalkoznának, nyolcdioptriás szemüveget tesznek az orrukra, kezükbe meg csorba szikét vesznek, úgy boncolgatják az én írásaimat is, balkezesen és bizonytalanul, nem tudván megkülönböztetni a vesét a pajzsmirigytől.

– Ez rám is vonatkozik? – kérdezte sértett hangon apám.

– Ezt nem rád értem, Lajos, de eljöhet az idő, amikor te is megkapod tőlem a magadét. Esetleg még mások helyett is…

Bárány Tamás a hatvanas évek első felében nagy kedvvel és merészséggel karikírozta kortársait az Új Írásban. Modern szellemben törekedett folytatni és megújítani az *Így írtok ti*t. Paródiának már a címével is – *…és így írunk mi* – e műfaj klasszikus mesterére: Karinthy Frigyesre utal.

Abban az időben két fonák írói portréja jelent meg Hegedűs Gézáról és Veres Péterről. A sors úgy akarta, hogy néhány nappal később Hegedűs Géza betoppant a Berlinbe. (Szembe lakott a Ditrói Mór utcában).

– No, Géza, hogy tetszett Bárány paródiája rólad? – kérdezte apám.

Hegedűs Géza arca elfanyarodott.

– Istenkém… jobb is lehetett volna… Nem érez engem eléggé…

Hirtelen mosoly ragyogta be vonásait.

– De a Péter bácsié! Az valami frenetikus volt!

Mit tesz isten, másnap Veres Péter ült le apám mellé a Berlinben.

– Nos, Péter bácsi? Mit szóltál a paródiádhoz?

Veres Péter arca, mint aki vackorba harapott.

– Hát… nem éppen találó… Egy kicsit el van nagyolva az egész… A hangja is hamis…

Fölragyogott a tekintete.

– Hanem a Hegedűs Gézáé! Látod, azt remekül eltrafálta!

A folyóirat ügyei és dolgai szenvedélyesen foglalkoztatták Veres Pétert. Kész volt állásfoglalásra a legkényesebb kérdésekben is. Amikor 1964 februárjában Weöres Sándor *Antik eklogá*jának közlése után (Új Írás, 1964. 148. l.) országos vihar kerekedett, Veres Péter azok közé tartozott, akik a folyóirat mellé álltak. Kevés ilyen író akadt!

– Fiam, bármit is írnak vagy mondanak rólad – jelentette ki apámnak a Kossuth-klub előtt, az *Új Írás*-matiné után –, egy percig se szégyelld magad. Ezt a szép, erotikus verset én is közöltem volna. Közöltem volna, mert egészséges. Mostanában, amikor gátlástalanul felszabadulnak az ösztönök, és árad a nyers nemiség, minden eszközt fel kell használnunk arra, hogy humanista tartalmakkal telítsük és így megszelídítsük. Ez fontos korfeladat. Nekem elhiheted. Én ugyan nem eléggé értek a szerelemhez, még kevésbé vagyok jártas az erotika művészetében, mégis fontosnak tartom ezeket az irodalmi, erkölcsi törekvéseket. Jól tudom, hogy árt a regényeimnek az effajta tapasztalatlanságom. Ezen azonban már nem tudok, de nem is akarok változtatni. Én már ilyen vagyok, és ilyen maradok.

Mielőtt kórházba ment, hogy onnan sohase térjen vissza, apám még beszélt vele. Úgy emlékezett, hogy a Magyar Hírlap irodalmi rovata számára kért tőle kéziratot.

– Nincs! – válaszolta szomorúan.

– Péter bácsi, újabban mindig kikosaraz. Nem akarom zaklatni.

– Csak zaklass, fiam! A szerkesztő zaklassa az írót. Ne hagyja nyugodtan egy percre sem.

– Akkor egy hét múlva telefonálok.

Másnap érkezett a szomorú hír. Többé már nem hívhatta fel Péter bácsit senki.

Megjelent: Illés György: Szellemidézés
Egy irodalmár emlékei, Kossuth Kiadó 2016.